

সমাজবোধ

উচ্চতৰ মাধ্যমিক প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ পাঠ্যপুথি

(দ্বিতীয় ভাগ)

অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদ

ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ
পাঠ্যপুথিৰ আধাৰত

SAMAJBODH : A textbook of the subject Sociology for H.S. 1st year classes in Assamese medium, prepared by National Council of Educational Research and Training (NCERT), New Delhi and translated/approved by Assam Higher Secondary Education Council (AHSEC) and published by DD Publication on behalf of AHSEC.

প্ৰথম প্ৰকাশ : ২০১০

সংশোধিত সংস্কৰণ : ২০২২

মূল সংস্কৰণ-

© ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ
অধিগ্ৰহীত-

© অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদ, ২০১০

মূল্য : ৭৫.০০ টকা

মুদ্ৰণ : ৭০ জি এছ এম

বেটুপাত : ১৭০ জি এছ এম

প্ৰচ্ছদ শিল্পী : পংকজ তালুকদাৰ

ডিটিপি-চেটিং : বি এইচ গ্ৰুপ

অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদৰ
সচিবৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত।

বামুণীমৈদাম, গুৱাহাটী-৭৮১০২১

ছপা : ডি ডি প্ৰিণ্টাৰ্চ

চেনিকুঠী, গুৱাহাটী-০৩

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

- ❖ প্ৰকাশকৰ অনুমতি অবিহনে এই প্ৰকাশনৰ যিকোনো অংশৰ ছপা কৰা কাৰ্য অথবা ইলেকট্ৰনিক মাধ্যম, যান্ত্ৰিক মাধ্যম, ফটো প্ৰতিলিপি, ৰেকৰ্ডিং নাইবা আন কোনো উপায়েৰে পুনঃপ্ৰকাশিতৰ সহায়ত ইয়াৰ সংগ্ৰহকৰণ অথবা সংবৰ্ধন কৰাটো নিষিদ্ধ।
- ❖ এই কিতাপখনৰ বিক্ৰী এই চুক্তি সাপেক্ষে কৰা হৈছে যে প্ৰকাশকৰ আগতীয়া অনুমতি অবিহনে এই কিতাপখন ইয়াৰ নিজা বেটুপাত, 'বাইণ্ডিঙ'ৰ বাহিৰে অন্য কোনো প্ৰকাৰে ব্যৱসায় কৰিব, ভাৰা দিব, পুনৰ বিক্ৰী কৰিব নাইবা ধাৰলৈ দিব নোৱাৰিব।
- ❖ এই পুথিখনৰ উচিত মূল্য এই পৃষ্ঠাতে ছপা কৰিব লাগিব। ৰবৰৰ 'স্টাম্প', ষ্টিকৰ মৰা বা অন্য কোনো প্ৰকাৰে অংকিত যিহেঁতেনো সংশোধিত মূল্যই অশুদ্ধ হ'ব আৰু বিবেচিত নহ'ব।

প্ৰকাশক

অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদৰ হৈ

ডি ডি পাব্লিকেচন

যশৱন্ত ৰোড ,মাৰ্কেট কমফৰ্ট, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী- ৭৮১০০১

ভূমিকা

সময়ৰ লগত খোজ মিলাই আগবাঢ়ি যাব পৰাকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ বাবে তথ্য সম্বলিত পাঠ্যক্ৰমৰ ব্যৱস্থা কৰাটো অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদৰ এক প্ৰধান কৰ্তব্য। বৰ্তমান সময়ত জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ সকলো দিশতে যি অভূতপূৰ্ব উন্নতি হৈছে তাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত শিক্ষাৰ যিকোনো স্তৰতে পাঠ্যক্ৰমৰ সঘন সংশোধন এক অৱশ্যম্ভাবী প্ৰক্ৰিয়া হৈ পৰিছে। আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল যাতে সৰ্বভাৰতীয় বা সমগ্ৰ বিশ্ব পৰ্যায়ৰ প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ হ'ব পাৰে আৰু একে ধৰণৰ জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে এই উদ্দেশ্য আগত ৰাখি শিক্ষা সংসদে ২০১০-২০১১ চনৰ পৰা কাৰ্য্যকৰী হোৱাকৈ পাঠ্যক্ৰমৰ সংশোধন ঘটাইছে। এই সংশোধন ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে প্ৰস্তুত কৰি দিয়া ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আঁচনি - ২০০৫ (National Curriculum Framework - 2005) ৰ আধাৰত কৰা হৈছে। ইয়াৰ লগতে পাঠ্যক্ৰমৰ উদ্দেশ্য পূৰণ হ'ব পৰাকৈ পাঠ্যপুথিসমূহ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

যিকোনো এটা বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰম তথা পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুতকৰণ বহুসংখ্যক ব্যক্তিৰ এক সংঘবদ্ধ প্ৰচেষ্টা। অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদে ২০২২-২৩ শিক্ষা বৰ্ষত সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰমৰ সংশোধন ঘটাই প্ৰথম বৰ্ষৰ দুয়োখন পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুত কৰি উলিয়াইছে। সংসদৰ তৰফৰ পৰা সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰম সংশোধন কৰি পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুত কৰালৈকে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বিষয় বিশেষজ্ঞ সকলৰ দ্বাৰা গঠিত প্ৰস্তুতি সমিতিয়ে কৰা পৰিশ্ৰমৰ শলাগ লৈছে। অক্ষৰবিন্যাসক, আৰ্হিপাঠক আৰু ছপাশালৰ কৰ্মকৰ্তাসকলক সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ সমাজবোধ পাঠ্যপুথিখনি সজাই উলিয়াই দিয়াৰ বাবে ধন্যবাদ যাঁচিছো। সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ উচ্চতৰ মাধ্যমিক প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ এই পাঠ্যপুথিখনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উপকাৰ সাধিলে আমাৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হ'ব। বিজ্ঞানৰ পৰা গঠনমূলক দিহা-পৰামৰ্শ আগহেৰে আশা কৰিলোঁ যাতে পৰৱৰ্তী তাণ্ডৰণসমূহ অধিক উন্নত ৰূপত আগবঢ়াব পৰা যায়।

১২ অক্টোবৰ, ২০২২

বামুণীমৈদাম, গুৱাহাটী

সচিব

অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদ

TEXTBOOK DEVELOPMENT COMMITTEE

CHAIRPERSON, ADVISORY COMMITTEE FOR SOCIAL SCIENCE TEXTBOOKS AT THE HIGHER SECONDARY LEVEL

Hari Vasudevan, Professor, Department of History, University of Kolkata, Kolkata

CHIEF ADVISOR

Yogendra Singh, Emeritus Professor, Centre for the Study of Social System, Jawaharlal Nehru University, New Delhi

MEMBERS

Abha Awasthi, Professor (Retd.), Department of Sociology, Lucknow University, Lucknow

Amita Baviskar, Professor, Institute of Economic Growth, University of Delhi

Anjan Ghosh, Fellow, Centre for Studies in Social Sciences, Kolkata

Balka Dey, Programme Associate, United Nations Development Programme, New Delhi

Disha Nawani, Professor, Gargi College, New Delhi

D.K. Sharma, Professor (Retd.), Department of Education in Social Sciences, NCERT, New Delhi

Jitendra Prasad, Professor (Retd.), Department of Sociology, M.D. University, Rohtak

Madhu Nagla, Professor, Department of Sociology, M.D. University, Rohtak

Madhu Sharan, Project Director, Hand-in-Hand, Chennai

Maitrayee Choudhari, Professor, Centre for the Study of Social Systems, Jawaharlal Nehru University, New Delhi

Rajiv Gupta, Professor (Retd.), Department of Sociology, University of Rajasthan, Jaipur

Sarika Chandrawanshi Saju, Assistant Professor, RIE, Bhopal, NCERT, New Delhi.

Satish Deshpande, Professor, Department of Sociology, Delhi School of Economics, University of Delhi, Delhi

Vishwa Raksha, Professor, Department of Sociology, University of Jammu, Jammu

MEMBER-COORDINATOR

Manju Bhatt, Professor, Department of Education in Social Sciences, NCERT, New Delhi

পাঠ্যপুথি অনুবাদ সমিতি

উপদেষ্টা :

ড° প্রাঞ্জল শৰ্মা, অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়।

ড° উপাসনা শৰ্মা, বিভাগীয় মুৰব্বী, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়।

ড° পার্থপ্রতিম বড়া, সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়।

সমন্বয়ক :

ড° বাজেন বৰা, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহযোগী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ;
যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয়।

ড° হিমন্ত বৰগোহাঁই, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; আমগুৰি মহাবিদ্যালয়।

অনুবাদকসকল :

ড° বাজেন বৰা, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহযোগী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ;
যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয়।
(চতুৰ্থ অধ্যায় : পাশ্চাত্য সমাজতত্ত্ববিদসকলৰ পৰিচয়)

ড° দিগন্ত ফুকন, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; যোৰহাট মহাবিদ্যালয়।
(তৃতীয় অধ্যায় : পৰিৱেশ আৰু সমাজ)

ড° অখিল বৰা, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; মৰঙী মহাবিদ্যালয়।
(পঞ্চম অধ্যায় : ভাৰতীয় সমাজতত্ত্ববিদসকল)

ড° অৰুণ বয়, সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ; দুৰ্লীয়াজান মহাবিদ্যালয়।
(প্ৰথম অধ্যায় : সামাজিক সংৰচনা, স্তৰীকৰণ আৰু সামাজিক প্ৰক্ৰিয়াসমূহ)

ড° তপন শইকীয়া, বিভাগীয় মুৰব্বী তথা সহকাৰী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ;
হেমপ্ৰভা বৰবৰা ছোৱালী মহাবিদ্যালয়
(দ্বিতীয় অধ্যায় : গ্ৰাম্য আৰু নগৰীয়া সমাজত সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু সামাজিক শৃংখলা)

সমন্বয়কৰ একাষাৰ

যোৱা কিছু বছৰ ধৰি অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদে বিভিন্ন বিষয়সমূহক সৰ্বভাৰতীয় পাঠ্যক্ৰমৰ ভিত্তিত অসমৰ শিক্ষানুষ্ঠানসমূহত প্ৰৱৰ্তন কৰি আহিছে। গুণগত তথা যুগ সাপেক্ষ এক শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰম ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে আগবঢ়াই দিবলৈ বহুবাৰ দক্ষ শিক্ষাবিদসকলৰ লগত আলোচনা-বিলোচনাও কৰিছে আৰু তেখেতসকলৰ পৰা দিহা-পৰামৰ্শও লৈছে। এনে আলোচনা-বিলোচনাৰ যোগেদিয়েই ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ পাঠ্যক্ৰমৰ ভিত্তিত অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদে আন আন বিষয়সমূহৰ লগতে সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ পুথিসমূহ প্ৰকাশ কৰি আহিছে। উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰত সমাজতত্ত্ব বিষয়ত সৰ্বভাৰতীয় পৰ্যায়ৰ এনে পাঠ্যক্ৰমৰ সন্নিৱিষ্টকৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পূৰ্বতকৈ সমাজতত্ত্বীয় জ্ঞানৰ বাক্ধাৰাত নিশ্চয়কৈ নতুনত্ব প্ৰদান কৰিছে আৰু সমাজতত্ত্বীয় অধ্যয়নৰ বহল আৰু বহুমুখী ধাৰাটোক পৰিচিত কৰাৰ দিশে লৈ গৈছে।

অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদে যোৱা কেইটামান বছৰ ধৰি ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ পাঠ্যক্ৰমৰ আৰ্হিত সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ যিকেইখন পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুত কৰি উলিয়াইছে সেই কেইখন গ্ৰন্থৰ গুণগত মানদণ্ড বহু ওপৰত। সেই একেধৰণৰ মানদণ্ড অটুত ৰাখিয়েই আমাৰ এই পুথিখনিও প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। আমাৰ এই গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰাৰ আগতে অসম উচ্চতৰ মাধ্যমিক শিক্ষা সংসদে যিখনি গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰিছিল, সেই গ্ৰন্থৰ লেখক তথা অনুবাদক ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সমাজতত্ত্ব বিভাগৰ অধ্যাপক তথা আমাৰ চিৰনমস্য শিক্ষাগুৰু শ্ৰীপ্ৰশান্ত বৰদলৈ চাৰ, ড° চন্দ্ৰকান্ত গগৈ চাৰ আৰু এচ. কে হাজৰিকা কনিষ্ঠ মহাবিদ্যালয়, গুৱাহাটী, সমাজতত্ত্ব বিভাগৰ প্ৰবক্তা শ্ৰীমতী ৰিজু দাসে বিভিন্ন অধ্যায়সমূহত যি সুন্দৰ আৰু সাৱলীল ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে; সেয়া অতিকৈ প্ৰশংসনীয়। সেইবাবে আমাৰ এই পুথিখনিৰ প্ৰস্তুতৰ লগত জড়িত হৈ থকা লেখক তথা অনুবাদকসকলে কেইটামান অধ্যায়ৰ কিছু অংশত অলপ নতুনত্ব প্ৰদান কৰিছে যদিও আমাৰ এই পুথিৰ আগৰ পুথিত শ্ৰদ্ধাৰ শ্ৰীপ্ৰশান্ত বৰদলৈ চাৰ আৰু ড° চন্দ্ৰকান্ত গগৈ চাৰে লেখা কেইটামান অধ্যায় একে ধৰণেই ৰখা হৈছে। কিয়নো শিক্ষাগুৰুসকলৰ অধ্যায়সমূহৰ সুন্দৰ ব্যাখ্যা আৰু বিশ্লেষণৰ ওপৰত পুনৰ কলম তুলি লোৱাৰ আমাৰ ধৃষ্টতা নাই।

আমাৰ এই পুথিখনি প্ৰস্তুত কৰাৰ সময়ছোৱাত বিশেষভাৱে দিহা-পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল— ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সমাজতত্ত্ব বিভাগৰ অধ্যাপক ড° প্ৰাঞ্জল শৰ্মা চাৰ, ড° উপাসনা শৰ্মা বাইদেউ আৰু ড° পাৰ্থপ্ৰতীম বড়াই। গতিকে তিনিওগৰাকীৰ ওচৰত আমি চিৰকৃতজ্ঞ। ইয়াৰ উপৰিও যিসকল লেখক তথা অনুবাদকে ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ পাঠ্যক্ৰমৰ আৰ্হিত পুথিখনিৰ বিভিন্ন অধ্যায়সমূহ প্ৰস্তুত কৰি দিলে সেইসকল লেখক তথা অনুবাদকক কৃতজ্ঞতাৰে শলাগ লৈছোঁ।

পুথিখনি প্ৰস্তুত কৰাৰ বেলিকা বিভিন্ন দিশত অনেক ভুল-ভ্ৰুটি ৰৈ যোৱাটো স্বাভাৱিক। সেয়েহে ৰৈ যোৱা ভুল-ভ্ৰুটিৰ বাবে গঠনমূলক দিহা-পৰামৰ্শ সাদৰে গ্ৰহণ কৰা হ'ব।

সমন্বয়কদ্বয়

ড° ৰাজেন বৰা

ড° হিমন্ত বৰগোহাঁই

সূচীপত্ৰ

	পৃষ্ঠা
প্ৰথম অধ্যায় : সামাজিক সংৰচনা, স্তৰীকৰণ আৰু সামাজিক প্ৰক্ৰিয়াসমূহ (Social Structure, Stratification and Social Processes in Society)	৯
দ্বিতীয় অধ্যায় : গ্ৰাম্য আৰু নগৰীয়া সমাজত সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু সামাজিক শৃংখলা (Social Change and Social Order in Rural and Urban Society)	৩২
তৃতীয় অধ্যায় : পৰিবেশ আৰু সমাজ (Environment and Society)	৬০
চতুৰ্থ অধ্যায় : পাশ্চাত্য সমাজতত্ত্ববিদসকলৰ পৰিচয় (Introducing Western Sociologists)	৮১
পঞ্চম অধ্যায় : ভাৰতীয় সমাজতত্ত্ববিদসকল (Indian Sociologists)	১০২

ভাৰতীয় সংবিধান

প্ৰস্তাৱনা

“আমি ভাৰতৰ জনগণে ভাৰতক এখন সাৰ্বভৌম, সমাজবাদী, ধৰ্মনিৰপেক্ষ, লোকতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য ৰূপে গঠন কৰিবলৈ, তথা ইয়াৰ সকলো নাগৰিকৰ বাবে, সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায়, চিন্তা, অভিব্যক্তি, বিশ্বাস, ধৰ্ম আৰু উপাসনাৰ স্বাধীনতা, প্ৰতিষ্ঠা আৰু সুযোগৰ সমতা লাভ কৰিবলৈ আৰু তেওঁলোকে সকলোৰে মাজত ব্যক্তিৰ মৰ্যাদা তথা জাতীয় ঐক্য আৰু সংহতি সুনিশ্চিতকাৰী ভ্ৰাতৃত্ব বৃদ্ধি কৰিবলৈ নিষ্ঠা সহকাৰে সংকল্প কৰি— আমাৰ এই সংবিধানসভাত আজি ১৯৪৯ চনৰ নবেম্বৰ মাহৰ ষষ্ঠবিংশ দিৱসত, ইয়াৰ দ্বাৰা এই সংবিধান গ্ৰহণ কৰিছোঁ, অধিনিয়মিত কৰিছোঁ আৰু নিজকে অৰ্পণ কৰিছোঁ।”